

BESNİLİ LÜZÛMÎ VE KAYBOLAN DÎVÂNÎ*

Maşallah KIZILTAŞ**

ÖZET

*Sönmez seher-i haşre dek o şi'r-i kadîm
Bir meş'aledir devredilir elden ele*

Bu çalışmada daha önce üzerine çalışma yapılmamış olan, Dîvânî'nın kaybolduğu rivayet edilen Besnili Lüzûmî'nin, hayatı ve sanatı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Besnili Lüzûmî'nin ismine eski Türk edebiyatı kaynaklarında rastlamamaktayız. Bu, merkeze uzak bir yer olan Besni'de yaşamış olmasından kaynaklanmış olabilir. Ayrıca bu durum, şairin eserinin aynı mahlasla şiirler yazan Diyarbakırlı Lüzûmî Ahmed isimli başka bir şair adına kaydedilmesine neden olmuştur. Besnili Lüzûmî'nin Dîvânî'nın yer aldığı yazma eserin herhangi bir yerinde eserin sahibine ait bir bilgi olmadığından, şiirlerin mahlas beytindeki "Lüzûmî" ibaresinden yola çıkılarak kaynaklardaki tek Lüzûmî mahlaslı Diyarbakırlı Lüzûmî Ahmed adına eserin kaydedilmiş olması muhtemeldir. Yapılan bu hata, yıllardır Besnili Lüzûmî Dîvânî'nın kaybolduğu hükmünün oluşmasına sebep olmuştur. Bu çalışmayı değerli kılan, yıllardır kaybolduğu düşünülen bir eserin yeniden kültürümüze kazandırılmasıdır.

Tezkire ve diğer kaynaklarda adına ulaşamadığımız şairin hayatıyla ilgili bilgilere, yalnızca Adıyaman ve Besni'yi anlatan kitaplarda rastlamaktayız. Bu nedenle hayatıyla ilgili çok mahdut bir bilgiye sahibiz. Lüzûmî Efendi Hicri 1218, Miladi 1802'de şu an Adıyaman ilinin bir ilçesi olan Besni'nin Hamra Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Lüzûmî Efendi tahsil hayatına Urfa, Diyarbakır, Halep medreselerinde başlamış, burada Arapça, Farsçanın yanında İslamî ilimlere de vakıf olmuştur. Tahsil hayatından sonra Besni'ye dönen Lüzûmî Efendi, burada müderrislik ve müftülük yapmıştır. Birçok talebe yetiştirmiştir. Besnili Lüzûmî Efendi; Hicri 1283, Miladi 1867 tarihinde vefat etmiştir.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğretmen-MEB, El-mek: kiziltas.masallah@gmail.com

Lüzûmî'nin Dîvânı'nın göze çarpan en önemli özelliği, güzel aşk şiirleriyle dolu olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Besnili Lüzûmî, Kaybolan Divan, Diyarbakırlı Lüzûmî Ahmed, Divan Edebiyatı.

BESNİLİ LÜZUMİ AND HIS LOST DIWAN

STRUCTURED ABSTRACT

This study contains information about the life and the art of Besnili Lüzumi who has not been studied enough and whose Divan is related to be lost.

We do not come across with the name of Besnili Lüzumi in the sources of the old Turkish literature. It can be because of the fact that he has lived in Besni which is far from the centre of the state. In addition, this situation has led his work to be registered for the name of another poet using the same pseudonym and whose real name was Diyarbakırlı Lüzûmî Ahmed. Due to not including any information about its author, it is possible that it has been registered under the name of Diyarbakırlı Lüzûmî Ahmed who is the only artist using the pseudonym of 'Lüzumi' with reference to the inscription of 'Lüzumi' used in the pseudonym couplet of the poems. This mistake has led to a misunderstanding that his Divan has lost. The point that makes this study valuable is to reintroduce a work, considered to be lost for ages, to our culture.

We come upon information about the life of the poet that we can not reach in collection of biographies and in other sources only in the books written on Adıyaman and Besni. That is why we have very limited information about his life. Lüzûmî was born in Hamra neighbourhood in Besni which is now a district of Adıyaman in 1218 Hijri Calendar, in 1802 Gregorian Calendar. He has started his education life in Urfa, Diyarbakır, Aleppo madrasahs and become competent on Arabic, Persian and Islamic Sciences as well. He has come back to Besni after his education life and studied as mudarris and mufti there. He has trained many students. He died in 1283 Hijri, in 1867 Gregorian. His tomb is in Adıyaman Province, Besni District, Sülüklü Dere Region.

The surviving manuscripts from the Ottoman civilization that constitute the most important part of our culture hasn't been required much attention in the last year, unfortunately. So many works have been lost or destroyed or it is recorded the name of the wrong artists like in 'Besnili Lüzûmî Council.

Luzimi is a sincere council poet who we reach his council that is lost after nearly one hundred and fifty years after his death. From sources that is describing his life, we learn that Luzimi is a sincere and emotional poet. This spiritual structure of him was reflected in his poems exceedingly too.

Lüzûmî council's major part is comprised of odes and the majority of these odes are lyrics. Especially with poems about love and lovers,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

poet goes to the summit of lyricism. I suppose that there isn't hardly another council poet who tells love, sadness, separation, pain so honestly and sincerely.

Love concrete is processed in a clear style in the Council of Lüzûmî. This concreteness is a result of localization flow that takes affect further the entire Ottoman poetry after Nedim. Poet provides effecting the lyricism reader by using more simple wording instead of using viscous style in the poems of love.

The only work of Lüzûmî on our hands is 'Council' of him. This work has been rumored to be lost in the sources that provide information about Lüzûmî. Divân of Besnili Lüzûmî located in the 56b-98 foils of manuscripts being archives number; 06 Mil Yz A the 5380/2 in National Library was inadvertently recorded on behalf of poet named Lüzûmî Ahmed of Diyarbakır. Because of not taking part in collection of biographies and in the source of the other sofas poetries the name of Besnili Lüzûmî and the absence of any statement relating to the owner of the work in manuscript, it was restricted to the phrase of "Lüzûmî" probably in pseudonym couplets of poetries to determine of the author and the author is believed to be Lüzûmî Ahmed of Diyarbakır who is the only poet Lüzûmî mahlasl in the Divan poetry sources because of this phrase. This mistake has caused the formation of the judgment that has lost Besnili Lüzûmî's Council for years. The information of lost the Manuscript Council locted poetry in the sources telling the life of him is already available. The Council is rumored to have disappeared by reverting to Mr. Fevzi of recently former Malatya deputy.

We have already mentioned that; there is no registered point un the written works that the written works belongs to Lüzûmî from Besni. However the leaf manuscripts in the 97's ode linens are expressed as "Gazel-i Nevres Tahmis-i Lüzûmî El-Bihisnivi" These records proves that the Divan that de had belonged to Luzûmî which has been lost. Also some poems that belonged to Luzûmî which are un the books telling about Besni and Adiyaman are nearly the same with the civan poems.

Divan begins with ode. Ghazel are arranged un such a way that is set up alphabetically. After Ghazals there are two murtezad; two müseddés; one musebba; one muhammes and two tahmis.

Lüzûmî who lived in the 19th century in most striking poems are reminiscent of Nedimân the utterance Localization current impact of love poems. Lüzûmî, told love in an effective way, within the impact of the localization trend he has written poems with a simple and concrete manner which leave an impression on the readers.

Although he lived in a small town, we can see the subtle characteristics such as the feeding of the Divan poetry in Lüzûmî's poetry. His poems nearly has no differences with poets' who had lived in the Palace in the Capital Cities. Lüzûmî used as a common language and same way with other Ottoman poets. The poet who lived in a modest Anatolian town has been written poems same with his other Ottoman denominator poets' shows that Divan Literature hadn't just chosen by Ottoman Palace also had been preferred by people who lived in an Ottoman town and also it shows that in 19th century, Besni was

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

an important cultural center because being had poets who were important for Diwan Poets such as Sıtkı Efendi and Luzumi

Thought that the Court of lost and that have not been working on Besnili Lüzûmî and this study led to the submitted to the consideration of the work of the scientific world, we have very limited knowledge about the life of the poet about other research we hope will be the occasion.

Key Words: Besnili Lüzûmî, The Lost Diwan, Diyarbakırlı Lüzûmî Ahmed, Diwan Literature

Giriş

Besnili Lüzûmî 19. Yüzyılda Besni’de yaşamış ve orada vefat etmiştir. Diwan edebiyatı kaynaklarında ismine rastlanmayan şairin *Divan’ının*, Diyarbakırlı Lüzûmî Ahmed isimli başka bir şair adına kaydedilmesi, Besnili Lüzûmî’nin *Dîvânı’nın* kaybolduğu hükmünün oluşmasına sebep olmuştur.

Osmanlı gibi yüksek bir medeniyet oluşturmuş bir devletin bıraktığı kültürel mirasın, yani yazma eserlerin, milli kültürümüz, hatta dünya müşterek kültürü için ne kadar değerli olduğu herkesin malumudur. Özellikle Tanzimat ve sonrasında oluşturulan Batılılaşma cereyanı sonucu eskiye düşmanlık başlamış ve sonrasında Osmanlı’dan kalan bu kültürel mirasın da -tabiri caizse- canına okunmaya başlanmıştır. Ne var ki, bilinçli kültür neferlerimizin duyarlı çalışmaları sonucu bu eserlerin bir kısmı kurtarılmış ve kütüphanelerimize kazandırılmıştır. Son yıllarda da eserler tamir edilip teknolojik destekle koruma altına alınmıştır.

Son yıllarda yapılan bu hamlelerle koruma altına alınan bu mirasın, özellikle çalışmamıza konu olan *Besnili Lüzûmî Dîvânı’nda* olduğu gibi, kayıt sorunlarıyla karşı karşıya kaldığını görmekteyiz. Eserlerin kütüphanelere gelişi güzel kaydedilmesiyle birçok eserin, bu örnekte olduğu gibi, kaybolma veya başka eserlerle karışma riskiyle karşı karşıya kalmış olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Ayrıca, çağımızın bilgisayar çağı olması hasebiyle, artık birçok iş bilgisayar ve internetle halledilmektedir. Özellikle kütüphanelerdeki yazma eser ve kitapların internet veri tabanlarına yanlış bilgilerle kaydedilmesi(sayfa sayısı, müellif v.s.), çalışma yapan araştırmacıların çok fazla zaman harcamasına neden olmaktadır. Bu nedenle, zaman israfının önüne geçmek için eser kayıtlarının daha ihtimamlı yapılması iktiza etmektedir.

Bu çalışmada, muhtemelen yerelde kalarak şöhreti yakalayamamasından dolayı, sadece Adıyaman ve Besni’yi konu alan kitaplarda ismine rastlanan Lüzûmî’nin; hayatı, edebi kişiliği ve kaybolduğu rivayet edilen *Dîvânı’nın* macerası ve hususiyeti ile ilgili bilgiler yer alacak, şairlerinden örnekler verilecektir.

Besnili Lüzûmî’nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eseri

I. Hayatı

Lüzûmî’nin hayatı ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Şair tezkirelerinde ve eski Türk edebiyatı kaynaklarında ismi geçmeyen Lüzûmî Efendi ile ilgili bilgilere, maalesef sadece Adıyaman ve Besni hakkında yazılmış kitaplarda rastlamaktayız. Bu bilgiler de oldukça yetersiz ve bilimsel temeli zayıf bilgilerdir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Lüzûmî Efendi Hicri 1218, Miladi 1802’de şu an Adıyaman ilinin bir ilçesi olan Besni’nin Hamra Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir (Komisyon, 1987: 134).

Şunu da belirtelim, Osmanlı döneminin başlangıcında “Behisni” ve “Behesni” olarak anılan Besni’nin adı, 19. yüz yılın sonlarına doğru “Bihisni” , daha sonra da Besni şeklini almıştır. (Arslan, 2009: 15)

Lüzûmî Efendi tahsil hayatına Urfa, Diyarbakır, Halep medreselerinde devam etmiş, burada Arapça, Farsçanın yanında İslamî ilimlere de vakıf olmuştur. Tahsil hayatından sonra Besni’ye dönen Lüzûmî Efendi, burada müderrislik ve müftülük yapmıştır. Birçok talebe yetiştirmiştir. Besnili Sıtkı Efendi’nin de hocasıdır (Bilgin, 2010: 69).

Halim-selim, duygulu bir kişiliğe sahip olan Lüzûmî, Adıyamanlı şair Rıfat Baba ile çağdaştır. Bu iki hemşehri şair arasında geçen bir diyalog şöyle rivayet edilir: “Bir gün Lüzûmî ile Rıfat Baba gezinirlerken, bir gübre yığımına rastlarlar. Lüzûmî Efendi Rıfat Baba’ya: ‘Amma da rıf’atlı yığmışlar haa..’ der. Tabi Rıfat Baba bu taşın altında kalmayarak: ‘Lüzûmî olmasaydı yığmazlardı.’ der (Bilgin, 2010: 69).

Bugün ‘Lüzûmîzâde’ olarak bilinen Lüzûmî’nin torunları ‘Uslu’ soyadını taşımakta ve torunlarından bazıları halen Besni’de ikamet etmektedir.

Besnili Lüzûmî Efendi; Hicri 1283, Miladi 1867 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Adıyaman’ın Besni İlçesi’ne bağlı Sülüklü Dere’dedir (Komisyon, 1987: 134).

II. Edebi kişiliği

Kültürümüzün en önemli parçasını oluşturan ve Osmanlı medeniyetinden günümüze kalan yazma eserlere maalesef son yıllara kadar gerekli ihtimam gösterilmemiş, bu yüzden birçok eser ya tahrip olmuş ya kaybolmuş ya da *Besnili Lüzûmî Dîvânı*’nda olduğu gibi yanlış sanatçılar adına kaydedilmiştir.

Ölümünden yaklaşık 150 yıl sonra kaybolan *Dîvân’ına* ve şiirlerine ulaştığımız Lüzûmî, içten bir şairdir. Hayatını anlatan kaynaklardan da duygulu, içten bir mizaca sahip olduğunu öğrendiğimiz Lüzûmî’nin bu ruhi yapısı şiirlerine fazlasıyla yansımıştır.

Lüzûmî Dîvânı’nın büyük bölümü gazellerden müteşekkildir ve bu gazellerin çoğunluğu liriktir. Özellikle aşk ve sevgiliyle ilgili şiirlerle şair, lirizmin zirvesine çıkar. Aşk, hüznü, ayrılığı, acıyı bu kadar içten ve samimi anlatan bir başka divan şairi herhalde pek azdır.

Aşk Lüzûmî Divanı’nda somut, açık bir tarzda işlenmiştir. Bu somutluk Nedim’den sonra Osmanlı şiirini daha fazla etkisi altına alan mahallileşme akımının bir sonucudur. Şair aşkı anlattığı şiirlerde sanatlı, ağıdalı üslup yerine daha sade bir üslup kullanarak, lirizmin okuyucu üzerine daha fazla tesir etmesini sağlamıştır. Bu basitlik ve yer yer halk şiiri üslubu, şiirlerinin tesir gücünü arttırmış, aşkın o saf ve güzel cihetini okuyucunun zihninde müşahhas bir hale getirmiştir:

Ey ruğlar[1]gül nağl-i fidân yandım elin den
V’ey lebleri mül gönce-dehân yandım elinden (Kızıлтаş, 2014: 163)

Gül müsün bülbül müsün tūfî misin bilmem nesin
Nâzenin-i şūh-edâlardan mısın bilmem nesin (Kızıлтаş, 2014: 143)

Severim şol güzeli şūğ ola endām güzel

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Bile nāz etmege ‘uşşâkına hengām güzel (Kızıлтаş, 2014: 148)

Aşkı samimî, içten ve doğal anlatan Lüzûmî, özenle seçilen kelimelere eşlik eden şiirsel havayla, okuyanın duygu dünyasına nüfuz etmektedir:

Geçdi göñlüm dil-rübā al ‘aşkıñı ver göñlümü
Görmedim senden vefā al ‘aşkıñı ver göñlümü (Kızıлтаş, 2014: 186)

Çandesîñ serv-i revānım göresim geldi seni
Sineye rûh-ı revānım şarasım geldi seni (Kızıлтаş, 2014: 183)

Dîvân’da yer alan aşağıdaki gazel Lüzûmî’nin aşkı ele alışındaki sade ve somut üsluba en güzel örneklerdendir. Aşkın ifadesindeki bu somut durum, maddî unsurlar ile günlük hayatın edebiyatımıza girmesine öncü olan Nedim’in üslubunu andırır. Aşk ve sevgili semboller arasında gizlenmemiş, sevgili gerçek kimliğiyle şiirde yer almıştır:

Ey kad-i serv-i revānım sen benimsîñ ben seniñ
Nev-nihāl-i gül fidānım sen benimsîñ ben seniñ

Böyledir rûz-ı ezelden çavlimiz ikrārımız
Dönmeç olmaz nev-civānım sen benimsîñ ben seniñ

Ol çaba bağışlarıñ bir gün kıyar bu cānıma
Kıyma gel çası kemānım sen benimsîñ ben seniñ

Ağladıp ‘uşşâkıñı güldürme cānım ellere
Merhamet kıl mihrībānım sen benimsîñ ben seniñ

Söyledikçe her sözüñ cānlar bağışlar ‘aşıkça
Tûñ-i şîrîn zebānım sen benimsîñ ben seniñ

Göz doyup göñlüm uşanmaz sevmişim cāndan seni
Sinede rûh-ı revānım sen benimsîñ ben seniñ

‘Arz-ı hāl etdim Lüzûmî āh edüp cānāna ben
Dedi çam çekme a cānım sen benimsîñ ben seniñ

(Kızıлтаş, 2014: 159)

Şairin ayrılık temasını işlediği birçok gazeli de mevcuttur. Bu şiirler genelde sevgiliden ayrılığın vermiş olduğu acı ve haykırıyla doludur. Şu yadsınamaz bir gerçektir ki, Lüzûmî yanık bir aşk şairidir ve aşkı çok müessir şekilde anlatmıştır:

Elime şem‘ tek mihr-i vişāliñ bir dahı girse
Kesilsem rişteveş tiğ ile senden ayrı düşmezdim (Kızıлтаş, 2014: 156)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Felek endîşe-i hicrâna tebdîl etdi tebdîrim
Şeb-i firqatde gönlüm şöhet-i yârânesiz qaldı (Kızıltaş, 2014: 178)

Yâr yâd etmez şabâ gelmez eşer yok yârdan
Kimlere izhâr edem süz-ı beyânım âh âh (Kızıltaş, 2014: 173)

Lüzûmî'nin hikemî tarzda yazdığı şiirlerden de bahsetmek iktiza etmektedir. Bu tarzdaki beyitleri aşk şiirleri kadar bir yekûn tutmasa da önemli bir kıymete sahiptir. *Divân'daki* birçok şiirde insanoğluna verdiği öğütler, dinlemeye değerdir. Aşağıda bunlardan birkaç örnek yer almaktadır:

Ehl-i 'aşk ol cām-ı mey nûş et fenâdan bî-ğam ol
Kâbil-i idrak isen 'âlemde rind-i sersem ol (Kızıltaş, 2014: 148)

Fenâ bezminde cām-ı feyze mağrûr olma sulţânım
Şeh-i Cemşid olursan şaşr[u] dîvânın bozar bir gün (Kızıltaş, 2014: 162)

Bu gamın elbet mükâfâtın verür bir gün Hüdâ
Al tesellî 'usru yûsrâdan dilâ Mevlâ kerîm (Kızıltaş, 2014:150)

Nadir de olsa sosyal eleştirinin hissedildiği beyitler de mevcuttur. Lüzûmî dünyanın adaletsiz bir yer olduğunu, hak edenin hak ettiği yerde olmadığını sanatsal bir ifadeyle aşağıdaki beyitte dile getirmiştir:

Devr-i hâlınden Lüzûmî gam yeme 'âlem bu yâ
Gonceniñ bülbül çeker hârın sürer zevki[ni] zâğ (Kızıltaş, 2014: 138)

Lüzûmî eserinde tasavvufî ibare ve anlatımlara yer vermiştir. Bilindiği üzere, divan şairlerinin aşkı ele alış biçiminden dolayı maşuğun bir insan mı yoksa Yaradan mı olduğu müphemdir. Osmanlı şairleri çoğu kez bu gerçekliği mana çeşitliliğinin derinliklerinde gizleme yoluna gitmişlerdir. Biz burada bu belirsizliği çözmeyi denemekten çok tasavvufî terminolojiye ait ifadelerin olduğu beyitleri nazarlara sunacağız.

Tasavvufî ilgili; pîr-i mugan, hırka-puş, ârif, dergâh, harâbât, hakikat, sabır, kanaat gibi ifadelere yer verilmiştir:

Bırakmam dâmen-i pîr-i muğânı lâ-cerem elden
Haķîkat sırrına maħmûrını vâşıl eder bir gün (Kızıltaş, 2014: 162)

Fenâdan hırka-puş-ı 'aşk olup pervâne tek geçdim
Yine bir mâh-liķânın başına dünyâ döner şimdi (Kızıltaş, 2014: 182)

Lüzûmî ümitsizliğe düştüğü anda Allah'a sığınır, Allah'tan yardım diler. Mevlâ kerim redifli gazel Lüzûmî'nin Allah inancı ve tasavvuf düşüncesinin anlaşılması açısından önemli bir değere sahiptir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Bu ğamıñ elbet mükâfâtın verür bir gün Hudâ
Al tesellî ‘*usru yüsradan* dilâ Mevlâ kerim (Kızıлтаş, 2014: 150)

Lüzûmî'nin yer yer müşkilleşse de sade bir üslubu vardır. Hususiyetle aşk şiirlerinde bu sade dil ve üslup kendini iyiden iyiye hissettirir. Nedimâne söyleyişi andıran bu üslup mahallişme akımının etkisi altındadır. Kumanda, öykünmek gibi bugün kullanılan ve son zamanlarda dilimize girmiş gibi görünen kelimeler *Lüzûmî Dîvânı'nda* yer almaktadır. Özgün Türkçe kelimelerin yanında “*usru yüsra*” gibi Arapça ibareler ve hatta bir gazelde redif olarak “an karib” ifadesi kullanılmıştır. Yeri gelmişken söyleyelim, *Lüzûmî Dîvânı'nda*; “çalar çarpar”, “ölçer döker”, “an karib” gibi alışılmadık, klasik şiirimizde az rastlanılan redifler de kullanılmıştır.

Tamlamalar umumiyetle Farsça kurallara göre kurulsun da Türkçe kurallara göre kurulan tamlamalar da *Dîvân'da* çokça mevcuttur. Söz dizimi sağlamdır. Şair devrine göre sade bir dil kullanmıştır.

Dîvân'da; “dem urmak”, “kan etmek”, “daşa çalmak”, “başımda sevda eser” gibi birçok deyim ve halk söyleyişine yer verilmiştir. Ayrıca “neynim” gibi yöresel kelimelerin yanında, darb-ı mesel olmuş, bugün de kullanılan atasözleri de kullanılmıştır. Aşağıdaki beyit, “Cefa çekmeyen, sefa süremez.” manasındadır:

Çok da şekvâlanma hâliñden Lüzûmî epsem ol
Pür-cefâyı çekmeyen sürmez şafâ Mevlâ kerim (Kızıлтаş, 2014: 150)

Kaynaklarda Lüzûmî'nin Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği yer olsa da *Dîvân'ında* sadece bir adet Farsça şiir vardır ve kolaylıkla anlaşılacak niteliktedir.¹

Osmanlı şairleri beytin anlam güzelliğine çok önem verdiklerinden, hususiyetle gazelerde anlam birliği ve konu bütünlüğünü göz ardı etmişlerdir. Lüzûmî'nin bazı şiirlerinde bu durum gözükse de şiirlerinin büyük çoğunluğu anlam bütünlüğü açısından sağlam şiirlerdir.

Hemen hemen bütün klasik sanatçılarımız gibi Lüzûmî Efendi de *Dîvânı'nda* kendi şiiriyle ilgili değerlendirmelerde bulunmuş, şairliğini övmüş, şiirlerinin niteliklerini kendi şiirlerinde anlatmıştır. Bu değerlendirmeler, eser içinde yer alan müstakil bir poetika bahsi değildir. Birçok şairin yaptığı, gelenekselleşen ve Nef'î'de zirveye ulaşan bu uygulamaya Lüzûmî de katılarak gazellerin makta' beyitlerinde şairlikte ne kadar mâhir olduğunu vurgulamış, şiirlerinin hususiyetini açıklamış ve kendini övmüştür:

Olur bir gün Lüzûmî tâc-ı ser beyne'l-ma'ârifde
Yed-i câhilde dâ'im dürr-i nazmım bî-bahâ kıalmaz (Kızıлтаş, 2014: 133)

Ey Lüzûmî nüsha-i şî'rim vefâ kânûn[ı]dır
Ehl-i diller nev-be-nev ta'lim eder cânânına (Kızıлтаş, 2014: 175)

a. Lüzûmî'nin Etkilendiği Şairler

Lüzûmî'nin etkilendiği şairlerin başında 18. yüzyıl şairi Nedim gelir. Bilindiği gibi Osmanlı edebiyatını dar hücrelerden sokağa, mahalleye, semte, yani günlük, gerçek hayata taşıyan Nedim; somut kavramlar kullanmanın önünü açmıştır. Nedimâne üslupla bugün de anılan ve kendi

¹ Farsça gazel için bkz.: Kızıлтаş 2014: 160

şiiir dünyasını ve üslubunu yaratan şair,² hiç kuşkusuz birçok şair gibi kendisinden 70-80 yıl sonra yaşayan 19. yüzyıl şairi Lüzûmî'yi de etkilemiştir. Bu etkinin, özellikle 18. yüzyıldan sonra kendini iyiden iyiye hissettiren ve birçok şairi etkileyen mahallileşme akımının tesiriyle olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Lüzûmî'nin özellikle aşk şiiirlerinin bazıları, mahallileşme akımının, diğer bir tabirle Nedimâne söyleyişin etkisi altındadır:

Gâh öpsem anı oğşayarak müy miyânın
Ki semt-i der-âgûşa rızâ olsa n'olaydı (Kızıltaş, 2014: 186)

Diredince yeñi kaynadı kıanım tende
Şoyarak başdan ayağa öpesim geldi seni (Kızıltaş, 2014: 183)

Ben ki ' aşk-ı dil-rübâlardan neler çekdim neler
Bi-vefâ hûb-liķâlardan neler çekdim neler (Kızıltaş, 2014: 119)

Lüzûmî'nin gönül redifli gazeli, Nedim'in ey gönül redifli gazelinin üslubunu andırır. Aşağıda önce Nedim'in şiiirinin ilk beş beyti ve sonrasında Lüzûmî'nin şiiiri yer almaktadır:

Esdikçe bâd-ı subh perîşânsın ey gönül
Benzer esîr-i turra-i cânânsın ey gönül

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşimânsın ey gönül

Eşkimde böyle şu'le nedendir meger ki sen
Çün sûz u tâb giryede pinhânsın ey gönül

Ben sana bâde içme güzel sevme mi dedim
Benden niçün bu gûne girizânsın ey gönül

Biğânedir mu'almeleniz 'akl ü hûş ile
Gûyâ derûn-ı sînede mihmânsın ey gönül
(Macit, 2000: 117)

Mest iken şahbâ-yı hayretten harâb olduñ gönül
Âteş-i hicrâna mı yandıñ kebâb olduñ gönül

Ġâlibâ semt-i vefâdan esdi bir bâd-ı feraħ
Bâr-ı ġamdan pîre dönmüşken şebâb olduñ gönül

Ķaldı dil-sûz-ı hayâl-i la' l-i dil-ber sînede
Âteşin sâġar gibi hayret-me'âb olduñ gönül

² Bize göre; Osmanlı şiiirinin sembolik anlatımdan uzaklaşarak kendi geleneğinin dışına çıkması, bu edebiyatın sona ermesine sebep olmuştur.

Ben gibi bir meh-liqâdan sen de mi mehcürsun
Pür-ḥayâl-i şevk ile bir mâh-tâb olduḡ göñül

Şerḥ-i ḥâlin yâd kılmakdan Lüzûmî ‘ aşıkıḡ
Kilk-i eş‘ arım gibipür-ıztırâb olduḡ göñül

(Kızıлтаş 2014: 147)

Besnili Lüzûmî, Ahmed Paşa’dan da etkilenmiştir. Onun “yandım elinden” redifli gazeli, Ahmed Paşa’nın “yandım elinden” redifli gazeline naziredir. Zira gerek redif, gerekse vezin yönünden aynıdır. Aşağıdaki ilk şiir Lüzûmî’nin sonraki ise Ahmed Paşa’nındır:

(*Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün*)

Ey ruḡlar[1] gül naḡl-i fidân yandım eliḡden
V’ey lebleri mül ḡonce-dehân yandım eliḡden

Her şiveleri ‘ aḡl alıyor nâz ile ser-ḡoş
Ḥurşid-reviş-i şūḡ-ı cihân yandım eliḡden

Kâkül gibi başıḡda döner murḡ-ı göñüller
Zülfüḡ gibi daḡıtma aman yandım elinden

Mestâne-reviş şūḡ-edâ ḡamzesi fettân
Kiprikleri oḡ ḡaşı kemân yandım eliḡden

Tâḡat mi gelür cezbe-i ḡübâna Lüzûmî
Keşf eyleyemem râz-ı nihân yandım eliḡden

(Kızıлтаş, 2014: 163)

(*Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün*)

Ey fitnessi çok kavli yalan yandım elinden,
Bir nâz ile bin gönlüm alan yandım elinden

Sen şem gibi gayr ile meclisde gülersin
Ben akıtırım yaş ile kan yandım elinden

Ney gibi delindi ciḡerim aşkın elinden
Her dem ederim âḡ ü figân yandım elinden

Yandı dü cihân âteş-i âḡımla ve likin
Ben senin eyâ şâḡ-ı cihân yandım elinden

Şol sunduḡun âteş midir ey sâkî bana kim
Sen aldın ele câm hemân yandım elinden

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Her hâr ile sen sohbet edersin dün ü gün ben
Derdin ederim münis-i cân yandım elinden

Ahmed çeke cevri ve lûtfun göre agyâr
Ey şefkati az şâh-ı cihân yandım elinden

(Tarlan, 1992: 229)

Lüzûmî'nin etkilendiği diğer şairler ise *Dîvân*'ında gazellerini tahmis ettiği Nevres ve Es'ad Paşa'dır.

Es'ad Mehmed Muhlis Paşa Osmanlı Devleti'nin Erzurum, Sivas, Halep, Konya gibi birçok şehrinde valilik yapmış; âlim, fâzıl, şair gibi vasıfları olan, iffetli, sert bir mizaca sahip bir bürokratmış. 1851 yılında Diyarbakır'da vefat etmiştir (Süreyyâ 1996: 495). Yani Lüzûmî'nin çağdaşıdır. Lüzûmî'nin tahmis ettiği Es'ad Paşa'nın "hep" redifli gazeli şairin Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde 73-3922 numaralı "*Divançe-i Es'ad Muhlis Paşa*" adıyla kayıtlı eserinin dokuzuncu sayfasındadır.

Lüzûmî'nin gazelini tahmis ettiği ikinci şair Nevres'tir. Nevres mahlaslı iki şairin (Osman Nevres ve Nevres-i Kadîm) *Dîvânları*'na bakmamıza rağmen Lüzûmî'nin tahmis ettiği "şimdi" redifli gazeli bulamadık.³

b. Lüzûmî'nin Etkilediği Şairler

Yaptığımız araştırmada Sivaslı Gulâmî adlı bir şairin Lüzûmî'nin etkisinde kaldığını ve Lüzûmî'nin "Mevlâ Kerim" redifli gazelini tahmis ettiğini tespit ettik.⁴

Dilde verdim şubh-dem her kânde yâ Mevlâ kerîm

Dâd elin den ey sitemger dil-rübâ Mevlâ kerîm (Kızıldaş, 2014: 150)

Sivaslı Gulâmî 1854 yılında doğmuş, 1886 yılında çok genç denebilecek bir yaşta, 32 yaşında, vefat etmiştir (Arslan, 2009: 4). Lüzûmî'den yaklaşık 19 yıl sonra dâr-ı bekaya irtihal etmiştir.

III. Eseri

Lüzûmî'nin elimizdeki tek eseri *Divanı*'dır. Bu eserin, Lüzûmî ile ilgili bilgi veren kaynaklarda kaybolduğu rivayet edilmiştir. Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 5380 /2 arşiv numaralı yazma eserin 56b-98a varaklarında yer alan *Besnili Lüzûmî Dîvânı*, sehven Diyarbakırlı Lüzûmî Ahmed adlı şair adına kaydedilmiştir. Besnili Lüzûmî'nin ismi tezkire ve diğer divan şiiiri kaynaklarında yer almadığından ve yazma eserde eserin sahibi ile ilgili herhangi bir ibare olmadığından, eserin sahibini tespit için muhtemelen şiiirlerin mahlas beyitlerindeki "Lüzûmî"

³ Bakılan Dîvânlar: *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı*, Hüseyin Akkaya, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Doktora Tezi, İstanbul, 1994; *Dîvân-ı Osman Nevres*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi (Arap harfli)

⁴ Tahmis için bakınız: *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, Mehmet ARSLAN, s. 193.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

ibaresinden yola çıkılmış ve bu ibareden dolayı eserin sahibinin divan şiiri kaynaklarındaki Lüzûmî mahlaslı tek şair olan Diyarbakırlı Lüzûmî Ahmed olduğu zannedilmiştir. Yapılan bu yanlışlık yıllardır Besnili Lüzûmî'nin Divanı'nın kaybolduğu hükmünün oluşmasına sebep olmuştur. Zaten hayatının anlatıldığı kaynaklarda şiirlerinin yer aldığı el yazması *Divan'ın* kaybolduğu bilgisi mevcuttur. *Divan'ın* en son eski Malatya milletvekili Feyzi Efendi'ye intikal ettiği ve ortadan kaybolduğu rivayet edilir (Komisyon, 1987: 134).

Yukarıda da zikretmiştik, yazma eserin herhangi bir yerinde *Dîvân'ın* Besnili Lüzûmî'ye ait olduğunu gösteren bir kayıt yoktur. Ancak yazma nüshada 97. varakta Nevres'in gazeli tahmis edilirken şu ibare vardır: “*Gazel-i Nevres Tahmîs-i Lüzûmî El-Bihisnîvî*”. Bu kayıt elimizdeki *Dîvân'ın* Besnili Lüzûmî'ye ait kaybolan *Dîvân* olduğunu ispat etmektedir. Ayrıca, Besni ve Adıyaman'ı anlatan kitaplardaki Lüzûmî'ye ait birkaç şiir de küçük farklılıklarla *Dîvân'daki* şiirlerle uyuşmaktadır.

Dîvân gazellerle başlar. Gazeller harf sırasına göre mürettep bir şekilde dizilmiştir. Gazellerden sonra iki adet müstezad, iki adet müseddes, bir adet müsebbâ, bir adet muhammes ve iki adet tahmis mevcuttur.

IV. Şiirlerinden Örnekler

Bâda düşdü şevk-i bezm-i mihribânım âh âh
Yanmasun mı kalb-i zâr-ı nâ-tüvânım âh âh

‘ Âşık-ı âşüfteyim künd-i hayâlim şem‘ ine
Bezm-i gamda hem-demim vird-i zebânım âh âh

Semt-i küy-ı yârda dutdu dil-i şeydâ vağan
Bir kuru ten kaldı hayretde a cânım âh âh

Yâr yâd etmez şabâ gelmez eşer yok yârdan
Kimlere izhâr edem süz-ı beyânım âh âh

Her şeb ey Yûsuf-cemâlim küyîña yüz sürmege
Çasr-ı dilde Nîl-i eşk-i revânım âh âh

Ney gibi dildâra derd-i ‘ aşkıdan dem urmadan
Kaldı muzmer sinede râz-ı nihânım âh âh

Ey Lüzûmî şerh-i hicr-i yâr takrîr etmeden
Yandı elde hâme-i âteş-feşânım âh âh

(Kızıлтаş, 2014: 150)

Mest-i ‘ aşkı her gören rind-i şarâb anlar beni
Çeşm-i maşmûruş gibi hâl-i harâb anlar beni

Cuybâr-ı eşk ile feryâd-ı nâlem güş eden
Vâdi-i firkatde kalmış âsiyâb anlar beni

Dağl ederse şüretim ger şüfi-i şüret-fürüş
Çeşm-bendin çâk eden ehl-i hubâb anlar beni

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Kim gören dâğ-ı hayâliñ sîne de her şeb müdâm
Gerdiş-i şevk ile cânâ mâh-tâb aňlar beni

Ġam degil kadrin Lüzûmî bilmese nâ-dân-ı dñn
Nükte-dân-ı dehr olan ‘âlî-cenâb aňlar beni

(Kızıldaş, 2014: 150)

Göñül hayrân-ı la‘l-i yâr iken mest-i keder şimdi
Benim sâğar gibi çekdiklerim hep derd-i ser şimdi

Hümâ-yı hâtırım evc-i vişâl-i yâre inmezken
Çeker seyyâre tek firkat şebinde nâleler şimdi

Göñülde bir perîniñ kayd-ı zülfün çekmeden hâlâ
Serimde bir hevâ-yı ‘anberîn sevdâ eser şimdi

Fenâdan hırka-püş-ı ‘aşk olup pervâne tek geçdim
Yine bir mâh-likânîñ başına dünyâ döner şimdi

Toğundur zülf-i yâre bâr-ı âh-ı âteşinimden
Şabâ ol kişver-i cânâna eylerseñ güzer şimdi

Ġurub-ı mihre döndü hağ gelüp ruhsâr-ı cânânîñ
Felek şubh-ı murâdım eyledi şâm-ı hağar şimdi

Lüzûmî gevherin tarh etme hiç bazar-ı gerdüna
Medâr-ı hürmet olmaz elde kâlâ-yı hüner şimdi

(Kızıldaş, 2014: 150)

‘Aqlım aldın ‘aķıbetzülfünle hayrân eylediñ
Göñlüm aldın şonra aħvâlim perişân eylediñ

Ġanlı Ġanlı yâreler açdın dil-i pür-hünuma
Neşter-i Ġamzeñle sînem dâğ-ı rîzân eylediñ

Bağmadın aħvâlime zâlim teraħhüm etmediñ
Ben niyâz etdikçe sen cevr-i firâvân eylediñ

Ben Ġul oldum nice yıllar âsitânîñ yaşdanup
Câm-ı vaşlın sen yine ağyâra ihsân eylediñ

Ey Lüzûmî nâle-i feryâdıña yoğ i‘tibâr
Zâr [u] zâr kendüziñ bi-hüde giryân eylediñ

(Kızıldaş, 2014: 150)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

‘ Āşıkım tab‘ imca bir nāzik beden yok n’eyleyim
Bülbülüm bir gül‘ izār[u] yāsemen yok n’eyleyim

Bāğa girsem şāh-ı gül āteş görünür ‘aynıma
Gönlüm egler kāmēt-i serv-i çemen yok n’eyleyim

Bezm-i ‘işretten ayağım çekdiğim ‘ayb eylemeñ
Meşrebimce sākī-yi şīrīn-dehen yok n’eyleyim

Biz ki maħrūm-ı vişāl olduk şabālardan yine
Yol kesildi kūy-ı dil-berden gelen yok n’eyleyim

Ey Lüzūmī dūr dökülse hāme-i ‘irfāndan
Kābil-i ma‘ nā olan ehl-i sūħan yok n’eyleyim

(Kızıldaş, 2014: 150)

Sonuç

Bu çalışmada, Besni’de doğmuş ve orada yaşamış olan Lüzūmî ve kaybolduğu sanılan *Divân ’ıyla* ilgili bilgiler vermeye çalıştık.

19. yüzyılda yaşamış olan Lüzūmî’nin şiirleri içerisinde en dikkati çeken, Nedimâne söyleyişi andıran mahallileşme akımı etkisindeki aşk şiirleridir. Lüzūmî, aşkı etkili bir şekilde anlatmış, mahallileşme akımının da etkisiyle sade ve somut bir üslupla, okuyanın üzerinde hoş bir tesir bırakacak tarzda şiirler kaleme almıştır.

Besni gibi küçük bir kasabada yaşamasına rağmen Lüzūmî’nin şiirlerinde divan şiirinin en ince hususiyetlerini görebilmekteyiz. Onun şiirlerinin, Payitaht’ta yaşayan saray şairlerinin şiirlerinden pek de farkı yoktur. Lüzūmî diğer Osmanlı şairleri ile aynı ortak dil ve mazmunları kullanmıştır. Anadolu’nun mütevazı bir kasabasında yaşayan şairimizin diğer Osmanlı şairleri ile aynı paydada buluşan şiirler yazmış olması, divan edebiyatının sadece saraya hitap eden bir edebiyat olmadığını, Osmanlı coğrafyasının küçük bir kasabasında bile yaygın olduğunu, Anadolu halkı tarafından benimsendiğinin ve ayrıca; 19. yüzyılda Lüzūmî ve Sıtkı Efendi gibi divan sahibi şairler yetiştiren Besni’nin de o dönemde önemli bir kültür merkezi olduğunun en önemli göstergesidir.

Divan ’ının kaybolduğu sanılan ve hakkında çalışma yapılmamış olan Besnili Lüzūmî ve eserinin ilim âleminin nazarına sunulmasına önayak olan bu çalışmanın, hayatı hakkında çok sınırlı bilgiye sahip olduğumuz şairle ilgili başka araştırmalara da vesile olacağını umut ediyoruz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Hüseyin, 1994. **Nevres-i Kadim ve Türkçe Divanı**, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Ali Emiri, 2003. **Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid**, Haz. Galip Güner, Nurhan Güner, Ankara
- ARSLAN, Mehmet, 2009. **Sivaslı Gulâmî Dîvânı**, Asitan Yayıncılık, Sivas
- ARSLAN, Ramazan, 2009. **XIX. Yüzyılda Hısnımansur, Behisni, Gerger ve Kâhta'nın Sosyal ve İktisadî Durumu**, *Doktora Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas
- BEYATLI, Y. K., 1963. **Rubâiler ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş**, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul
- BİLGİN, M. Şemsettin, 2010. **Adıyamanlı Şairler**, Adıyaman Ticaret ve Sanayi Odası Yay. Adıyaman
- DİLÇİN, Cem, 1983. **Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Es'ad Muhlis Paşa, Yayın Yılı Belirsiz, **Dîvân-ı Es'ad Muhlis Paşa**, TBMM Kütüphanesi
- KANAR, Mehmet, 2011. **Farsça-Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, İstanbul
- KIZILTAŞ, Maşallah, 2014. **Besnili Lüzûmî Dîvânı (Tahlil-Transkripsiyonlu Metin- Dizin)**, *Yüksek Lisans Tezi*, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl
- Komisyon, 1987. **Bütün Yönleriyle Besni**, Besni Kaymakamlığı Yay., Besni
- Komisyon, 2005. **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara
- Komisyon, 1965. **Derleme Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- MACİT, Muhsin, 2000. **Nedim, Hayatı-Sanatı-Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara
- NEVRES, Osman, Yayın Yılı Belirsiz, **Divan-ı Osman Nevres**, TBMM Kütüphanesi
- ONAY, Ahmet Talat, 2004. **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, MEB Yayınları, İstanbul
- PALA, İskender, 2011. **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul
- PARLATIR, İsmail, 2001. **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara
- SARI, Mevlüt, 1982. **El-Mevarid, Arapça-Türkçe Sözlük**, İpek Yayınları, İstanbul
- SUCU, Mustafa, 2006. **Tarih, Kültür ve Medeniyet Diyarı Besni**, Kardelen Ofset Matbaacılık, Ankara
- SÜREYYA, Mehmed, 1996. **Sicill-i Osmanî**, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul
- TARLAN, A. N. 1992. **Ahmet Paşa Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara
- TUMAN, M. N., 2001. **Tuhfe-i Nâ'ili**, Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay. Ankara

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

KIZILTAŞ, M., Besnili Lüzûmî ve Kaybolan Dîvânı, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/4 Winter 2015, p. 671-686, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7908>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

